

Okunskap hindrar papperslösa att få vård

SAMMANFATTAT Papperslösa som är i behov av tandvård kan stöta på flera hinder. Två av de största hindren är okunskap, både hos vårdgivare och patient, samt rädsla för att bli angiven. I många landsting är det också oklart vilken typ av tandvård en papperslös är berättigad till.

Godkänd för publicering 2 september 2009

Syftet med denna artikel är att belysa och diskutera tandvård till papperslösa samt att upplysa tandvårdspersonal i ämnet. Artikeln, som bygger på ett examensarbete, avser att ge läsaren en uppfattning om vad lagen säger om papperslösas rättigheter till tandvård, hur detta praktiseras i vårt samhälle samt vilka åsikter som finns i frågan.

Resultatet visar att det enda egentliga hindret för papperslösa att få tandvård, vare sig de söker akut eller för fullständig behandling, är om de inte har möjlighet att betala för den. Dock stöter de papperslösa på hinder av flera olika slag vid behov av tandvård, där okunskap både hos vårdgivare och patient samt rädsla för att bli angiven är två av de största problemen. I många landsting är det också oklart vilken typ av tandvård en papperslös är berättigad till.

Cirka 20 000 papperslösa

Tillgång till god tandvård är en självklarhet för de allra flesta i Sverige. Tandvårdslagen slår fast att målet för svensk tandvård är »en tandvård på lika villkor för hela befolkningen« [1]. Att ha tillgång till denna subventionerade tandvård är dock inte en självklarhet för alla som vistas i Sverige. Här lever i dag ett okänt antal personer utan legal status. De kallas för papperslösa, gömda, irreguljära migranter eller illegala invandrare. Gruppen utgörs till exempel av personer som kommit hit för att arbeta utan tillstånd, turister eller studenter som kommit hit med ett giltigt visum och stannat kvar sedan det gått ut, traffickingoffer eller de som stannat kvar efter avslag på asylansökan. I denna artikel används begreppet papperslös för hela denna grupp.

Migrationsforskaren Jonas Widgren uppskattade antalet papperslösa till cirka 20 000 åren

2003–2004 [2] och det är troligen ännu fler i dag.

De papperslösa är begränsade vid alla de tillfällen man använder sitt personnummer, till exempel vid jobbansökan, bankärenden och vid behov av sjuk- och tandvård. Många blir utnyttjade på både bostadsmarknaden och arbetsmarknaden och de flesta jobbar inom städ-, restaurang- eller byggbranschen eller med hushållsnära tjänster. Författaren Kristina Mattsson beskriver detta utförligt i sin bok »De papperslösa och de aningslösa« [3]. Den enda vård många vågar söka finns på ställen där vårdpersonal på sin fritid hjälper papperslösa, ofta med små resurser. När det gäller sjukvård har en del sådana center upprättats, men någon motsvarighet finns inte när det handlar om tandvård.

Material och metoder

Böcker, lagtext och artiklar har studerats och tre intervjuer har genomförts: dels med en tandläkare som erbjuder papperslösa tandvård, dels med en person som jobbar med dessa frågor på landstingsnivå och dels med en papperslös. Utöver detta har alla landsting och samtliga riksdagspartier fått svara på frågor via e-post och några har även kontaktats på telefon.

Tandvårdslagen förtydligad

I tandvårdslagen 1985:125 6 § står det: »Om någon som vistas i landstingskommunen utan att vara bosatt där behöver omedelbar tandvård, ska landstingskommunen erbjuda sådan tandvård.« Hur detta ska tillämpas på asylsökande med flera har länge reglerats genom en överenskommelse mellan regeringen och Sveriges kommuner och landsting. Under 2008 kom en ändring i 6 § i tandvårdslagen med anledning av den nya lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande med flera. Denna lag gjorde att det som tidigare varit praxis i och med överenskommelsen, nu blev lagfäst.

Lagen förtydligar i vilken omfattning tandvård ska ges åt asylsökande och andra utlänningar som vistas inom landstingen. Utlänningar som inte fyllt 18 år ska erbjudas tandvård i samma omfattning och på lika villkor som de barn som är bosatta inom landstinget. Detta gäller alltså även papperslösa barn. När det kommer till vuxna skiljer man på de som är inne i en asylprocess och de som är papperslösa. Till den första gruppen

Idakajsa Sand
tdl, folktandvården,
Jakobsberg
E-post: idakajsa.sand@
ftv.sll.se

Handledare:
Lena Karlsson
tandhygienist, institu-
tionen för odontologi,
Karolinska institutet

»... papperslösa har inte rätt till några subventioner, utan ska betala fullt pris för behandling ... Kan de inte betala för sig vid behandlingstillfället ska de ändå erbjudas omedelbar tandvård.«

FOTO: RIKSBANKEN

räknas de som har ansökt om uppehållstillstånd, de som har beviljats uppehållstillstånd men inte är folkbokförda i landet och de som väntar på avvisning. Dessa får akut tandvård och annan tandvård som inte kan anstå till reducerat pris. Patientavgiften är 50 kronor. Den andra gruppen, de papperslösa, har inte rätt till några subventioner, utan ska betala fullt pris för behandling, liksom turister. Kan de inte betala för sig vid behandlingstillfället ska de ändå erbjudas omedelbar tandvård. De som har fått besked om avvisning men håller sig undan så att avvisningen inte kan verkställas räknas också till denna grupp.

Landstingens praxis

Landstingens praxis visar att det finns landsting som har gått längre än vad lagen kräver och även erbjuder vuxna papperslösa akut tandvård på samma villkor som till asylsökande, det vill säga för 50 kronor per besök, eller, som i Värmland, utan kostnad för patienten. Hur landstingen har svarat på frågor utskickade via e-post redovisas i tabell 1 (se nästa uppslag).

De landsting som erbjuder akut tandvård till papperslösa patienter för 50 kronor eller utan kostnad får ingen ersättning från Försäkringskassan utan det är respektive landsting eller den enskilda kliniken som får stå för kostnaden. En papperslös som själv står för kostnaden kan erbjudas fullständig behandling.

Flitig debatt

Det har ofta debatterats inom politiken och i medier vilken vård papperslösa ska erbjudas och

hur den ska betalas. Diskussionerna har framför allt gällt sjukvård, och det är också då frågan om betalning hamnar i fokus, eftersom sjukvården är kraftigt subventionerad för den som ingår i den svenska sjukförsäkringen, medan tandvården till större del än sjukvården bekostas av patienten själv.

Regeringens hållning har fått stark kritik, bland annat från FN:s särskilda rapportör för rätten till hälsa, Paul Hunt. Han menar att Sverige bryter mot FN:s konvention om mänskliga rättigheter när man inte infört att alla har rätt till bästa möjliga vård på ett konsekvent sätt [4, 5]. Rapporten som Hunt skrivit har gett ringar på vattnet och många organisationer och enskilda engagerade har använt rapporten som verktyg i sin kamp för att uppmärksamma de dåliga villkoren för vård sökande papperslösa. Ett av de initiativ som väckt stor uppmärksamhet är det så kallade »Rätt till vård-initiativet« [6]. Detta initiativ togs av 27 organisationer och förbund, bland annat Röda Korset, Rädda Barnen, Sveriges Läkarförbund, Vårdförbundet, Läkare Utan Gränser, LO, Sveriges Kristna Råd och Amnesty International, men Sveriges Tandläkarförbund och andra organisationer har ställt sig bakom initiativet efteråt. Man uppmanar den svenska staten att »ta sitt ansvar för att papperslösa och asylsökande får tillgång till hälso- och sjukvård på i allt väsentligt lika villkor som övriga invånare« [7].

Regeringen är dock inte enad i frågan om sjuk- och tandvård för papperslösa. Socialminister Göran Högglund (KD) står för en mer generös linje än migrationsminister Tobias Billström (M), där

»Regeringens hållning har fått stark kritik, bland annat från FN:s särskilda rapportör för rätten till hälsa, Paul Hunt.«

TABELL 1. Landstingens svar på utskickat frågeformulär. En kommun*, Gotland, och tre landsting, Gävleborg, Jämtland och Kronoberg inkom inte med svar.

Landsting	1. Hur ställer ni er till tandvård för vuxna papperslösa personer?	2. Vem bestämmer om dessa ska erbjudas tandvård eller inte?
Blekinge	Vi kan aldrig neka någon som är i akut behov av hjälp.	Landstinget Blekinge ska ta fram policy för hur det ska gå till när gömda flyktingar behöver akut vård.
Dalarna	Vi erbjuder akut tandvård.	Respektive klinikchef.
Halland	De ska erbjudas vård på samma villkor som asylsökande, det vill säga akut vård och vård som inte kan vänta.	Politiskt beslut i Landstinget Halland.
Jönköping	Erbjuds akut tandvård.	Landstingets politiker.
Kalmar	Ingen avvisas när det gäller akut tandvård.	Alla erbjuds akut tandvård. För fullständigt omhändertagande av patienten krävs politiskt beslut, vilket inte är taget i dag.
Norrbottnen	Erbjuds akut vård. Önskar de annan behandling får de betala som andra vuxna.	Verksamhetschefen tillsammans med ledningsgruppen.
Skåne	Region Skåne har nyligen tagit ett politiskt beslut om att erbjuda gömda flyktingar och papperslösa akut tandvård.	Tandvårdsnämnden i region Skåne.
Stockholm	Erbjuds akut tandvård.	Dokumentet »Riktlinjer för omhändertagande av »papperslösa eller gömda« personer på hälso- och sjukvårdsinrättningar inom Stockholms läns landsting«.
Sörmland	De får vård för sina akuta besvär på samma sätt som alla andra patienter.	Politiskt beslut.
Uppsala	Landstinget har beslutat att alla ska få nödvändig vård, oavsett betalningsförmåga.	Det gör den behandlare/klinik som de söker vård hos.
Värmland	Vi tar emot papperslösa och gömda flyktingar och ger dem nödvändig vård.	Det har våra politiker beslutat.
Västmanland	Vi nekar aldrig en patient akut tandvård. Man får alltid hjälp med akuta besvär på någon av folktandvårdens kliniker.	Landstingen har lagt uppdraget på folktandvården.
Västerbotten	Vi ger alla som är i behov akuttandvård.	Verksamheten, men tandvårdsledningens inriktning är att de ska erhålla akuttandvård.
Västernorrland	Vi utför tandvård om kölistesituationen medger detta.	Respektive verksamhetsområdeschef avgör.
Västra Götaland	Vi avvisar inga patienter som söker tandvård hos oss.	Fastställt »Rutin för handläggning av »papperslösa« patienter och patienter med skyddad identitet«.
Örebro	Vi ger samma vård som till asylsökande, det vill säga akut-tandvård.	Finns inget formellt beslut, men klinikchefer är uppdaterade vad gäller landstingets policy.
Östergötland	Det är tandvårdslagens 6 § som gäller och den som är i behov av omedelbar vård ska få sådan.	Tandvårdslagen § 6.

* Gotlands kommun tillhör inte ett landsting, utan då kommunens yta och folkmängd är identisk med länets fungerar kommunen som landsting och har ansvar för sjukvård och tandvård.

Hägglund förespråkar vård för papperslösa på samma villkor som för övriga boende i Sverige. Billström menar att man då undergräver det asylsystem vi har i Sverige och att regeringen uppfyller rätten till hälsa. Dock kommer inte regeringen förändra något förrän man har tillsatt en utredning, något man inte ens är överens om ska göras [8].

Manuel, en papperslös

Som ett led i uppsatsarbetet genomfördes en intervju med en papperslös, Manuel, som i verklig-

heten heter något annat. Han är 46 år, kommer från Bolivia och befinner sig sedan drygt två år i Sverige. Han bor just nu i lägenhet som han hyr i andra hand i en av Stockholms förorter tillsammans med sin fru och deras femåriga son. De har tidigare hyrt ett rum som de fått dela med andra personer och även en tid varit inneboende hos en vän. Manuel och hans familj har sökt asyl, men fått avslag och lever nu som gömda. Både Manuel och hans fru arbetar som städare och deras son har fått gå kvar på den förskola han gick på under asylprocessen.

3. Hur gör ni om någon utan personnummer dyker upp i väntrummet hos er för akut tandvård?

Vi rekviderar ett tillfälligt personnummer från reservnummertjänsten. De flesta patienter vet vad de heter och när de är födda.

Erbjuder tandvård via tillfälligt personnummer.

De bör ha med sig någon annan som kan legitimera sig och detta förs in i journalen.

Berättigad vård ska ges oavsett betalformåga i ögonblicket.

Den personen erbjuds vård.

De får akut tandvård oavsett om de har personnummer eller ej.

Ger dem den vård de behöver.

Om personen är beredd att betala får den tandvård på samma villkor som alla andra vuxna. Den som inte kan betala får hjälp med akuta besvär, tandvärk och inflammationer som påverkar deras allmäntillstånd.

De får hanteras via tillfälligt personnummer i systemet.

Ber patienterna legitimera sig eller om följeslagare kan intyga identiteten. Akutbehandlingar genomförs i alla fall, men inga planerade behandlingar utan leg.

Ett besök har i regel föregåtts av en kontakt med någon som hjälper den gömda.

Beror på vad som behöver göras, men patienten får alltid akut vård.

Ger patienten tillfälligt nummer och behandlar det akuta.

Vi utför akut tandvård och sådan vård som inte kan anstå.

Behandlar de akuta besvären.

Patienten hänvisas till central jourklinik som är tillsagd att ta hand om vederbörande.

Tas emot enligt tandvårdslagen § 6.

4. Om patienten i fråga 3 erbjuds vård, vad kostar det då för patienten?

Patienten betalar vad det kostar enligt gällande Tandvårdstaxa, 100 %.

Patienten får betala 100 %.

Tror att de betalar samma summa som asylsökande, dvs 50 kr.

Samma som asylsökande, dvs 50 kr.

Gällande tandvårdstaxa för landstinget. Ingen ersättning från Försäkringskassan utgår eftersom personen inte tillhör denna.

Enligt normal taxa.

50 kr för ett akutbesök, men deras vårdbehov går före deras betalningsförmåga.

Eftersom de inte omfattas av tandvårdsstödet får de stå för hela kostnaden.

De betalar samma summa som asylsökande, dvs 50 kr.

Om personen är ansluten till Försäkringskassan betalar man enligt tandvårdsförsäkringens regler. Annars betalar patienten 100 %.

Vården är kostnadsfri för patienten.

Patienten får betala 100 %.

Ger patienten akuttandvård och kan inte patienten betala så hanteras det av kliniken.

Patienten får betala vården själv enligt vår gängse prislista.

50 kr.

Patienten får en faktura skickad till uppgiven adress och den betalas oftast inte. Landstinget är medvetet om detta, och folktandvården får en form av ersättning från landstinget.

Gällande tandvårdstaxa för landstinget. Ingen ersättning från Försäkringskassan utgår eftersom personen inte tillhör denna.

Vid intervju med Manuel framkommer det att han är mycket frustrerad över den situation som papperslösa i Sverige befinner sig i. »Man har ingen värdighet och blir inte längre behandlad som människa ... man har ingen möjlighet att få läkarvård och absolut inte tandläkare«, säger han. Manuel känner inte till något ställe dit papperslösa kan vända sig för att få tandvård. I ett år har han haft en protes som är trasig, vilket förutom tuggsvårigheter också har orsakat en infektion i munslimhinnan vid proteskanterna, men han har inte lyckats få någon hjälp med det. »Det

finns vissa samvetslösa tandläkare också som passar på att tjäna pengar, och det var en tandläkare som utanför tiden ville hjälpa till, men han tog 600 kronor och gjorde ingenting, bara under-sökte«, säger han.

När vi pratar om vilka sociala nätverk som finns för de papperslösa nämner Manuel den kyrka han går till som har hjälpt honom och hans familj mycket. Annars känner han bara till någon ytterligare kyrka och föreningen Syndikalisterna [9], där medlemmar träffas en gång i veckan för att hjälpa de papperslösa. Man försöker även

»En papperslös har tillgång till all tandvård som erbjuds i Sverige. Detta verkar dock inte vara känt, allra minst bland de papperslösa själva.«

hjälpa varandra så gott det går genom att dela med sig av erfarenheter både om hur det svenska samhället fungerar och hur man kan lindra vissa sjukdomstillstånd. »När man har tandvärk så ska man ta en liten bit vitlök och stoppa den där [på tanden] och det gör jätteont. Sen så somnar den, så man känner inte värken längre. Eller en liten nejlika stoppar man in i den. Man kan göra en kompress, mjöl och vatten som man blandar med papper och så sätter man den på kinden.« Dessa och andra liknande råd ger man till varandra.

Diskussion

I början av uppsatsarbetet förutsatte jag att papperslösa inte hade möjlighet att få någon tandvård, i likhet med bristen på tillgång till allmän sjukvård. Detta visade sig inte vara fallet. Inte heller kan kritiken i medier mot att papperslösa inte erbjuds full sjukvård överföras på tandvården, då spelreglerna är väldigt olika. En papperslös har tillgång till all tandvård som erbjuds i Sverige. Detta verkar dock inte vara känt, allra minst bland de papperslösa själva.

Intervjun med Manuel visade att han inte visste vilka möjligheter en papperslös har att få tandvård och detta verkar vara den allmänna uppfattningen bland papperslösa. Detta kan bero på flera saker, bland annat svårigheten att nå ut med information till en grupp som inte är registrerad i landet och som ingen myndighet vakar över eller har speciellt intresse för. En annan orsak kan vara okunskap hos vårdgivarna. Frågan är relativt ny och har knappt behandlats i odontologiska tidskrifter, än mindre i litteratur. På grund av att de papperslösa vistas i landet utan legal status kan man också tro att det är olagligt att ge tandvård till dem. Ytterligare en orsak kan vara att villkoren skiftar mellan olika landsting, vilket är en följd av att regeringen inte kan enas om en gemensam linje, eller ens sätta igång en utredning i frågan. Under tiden har några landsting tagit fram, och andra är på gång med, riktlinjer för hur de ska handla i en vårdssituation med en papperslös patient.

De problem som finns i samband med att en

REFERENSER

1. Tandvårdslag 1985:125.
2. Social rapport 2006. Stockholm: Socialstyrelsen, 2006.
3. Mattsson K. De papperslösa och de aningslösa. Stockholm: Leopard förlag, 2008.
4. Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter. FN-rapportör vill förbättra rätten till hälsa. 2007-06-18.
5. Backman L-E. FN: Sverige diskriminerar papperslösa. Sveriges Radio 2008-02-13. <http://www.sr.se/ekot/arkivasp?DagensDatum=2008-02-13&Artikel=1890051>
6. www.vardforpapperslosa.se
7. Ahlin L, Björkman A, Bågenholm E N, Eklund A-K, Larsson T, Lundby-Wedin W, et al. Övårdig behandling av papperslösa. Svenska Dagbladet 2008-03-17. www.svd.se/opinion/brannpunkt/artikel_983137.svd
8. Ohlin E. Regeringen splittrad om de papperslösa. Läkartidningen 2008; 8: 510-1.
9. www.sac.se

Uppsatsen i sin helhet (access 2009-09-29) finns att läsa på edu.ofa.ki.se/examensarbete/detail.asp?Id=246

FOTO: CARINA FROHM

»När man har tandvärk så ska man ta en liten bit vitlök och stoppa den där [på tanden] ...«

(»Manuel«, papperslös)

papperslös söker tandvård varierar mellan de olika landstingen. I Uppsala och Halland uppger man att problemet ligger i att patienten inte kan legitimera sig, medan man i Kalmar säger att det krävs ytterligare ett politiskt beslut för att de papperslösa ska få tillgång till tandvård. I Örebro har man en särskild klinik dit man hänvisar alla papperslösa patienter. Flera landsting skriver att man inte kan få tandvård om man inte kan betala för sig, och verkar förutsätta att de papperslösa inte kan det.

Förhoppningsvis kommer gemensamma riktlinjer att utformas inom en snar framtid som försäkrar alla som vistas i Sverige tillgång till tandvård på jämställda villkor. Det skulle underlätta för vårdgivare som då kan behandla alla vård sökande jämställt oavsett varför patienten befinner sig i Sverige. Det skulle också säkerställa att Sverige inom tandvården lever upp till de internationella konventioner man skrivit under där man erkänner allas rätt till bästa möjliga hälsa och lovar att skapa förutsättningar för att alla ska få vård vid händelse av sjukdom. För de papperslösa skulle ett sådant beslut tydliggöra vilka rättigheter de har inom tandvården och på så sätt motverka både fysiskt och psykiskt lidande.